

Ny Forskning i Grammatik

Titel: Det russiske substantivs grammatiske kategorier
Principper for beskrivelse

Forfatter: Jens Nørgård-Sørensen

Kilde: M. Herslund (red.). *Ny Forskning i Grammatik* 3, 1996, s. 153-171

URL: <http://ojs.statsbiblioteket.dk/index.php/nfg/issue/archive>

© Forfatterne og Odense Universitetsforlag 1996

Betingelser for brug af denne artikel

Denne artikel er omfattet af ophavsretsloven, og der må citeres fra den. Følgende betingelser skal dog være opfyldt:

- Citatet skal være i overensstemmelse med „god skik“
- Der må kun citeres „i det omfang, som betinges af formålet“
- Ophavsmanden til teksten skal krediteres, og kilden skal angives, jf. ovenstående bibliografiske oplysninger.

Søgbarhed

Artiklerne i de ældre numre af *Ny Forskning i Grammatik* (1993-2012) er skannet og OCR-behandlet. OCR står for 'optical character recognition' og kan ved tegngenkendelse konvertere et billede til tekst. Dermed kan man søge i teksten. Imidlertid kan der opstå fejl i tegngenkendelsen, og når man søger på fx navne, skal man være forberedt på at søgningen ikke er 100 % pålidelig.

Det russiske substantivs grammatiske kategorier Principper for beskrivelse

Jens Nørgård-Sørensen
Russiskprojektet

1. Indledning

Formålet med denne artikel er at skitsere, hvordan man kan redegøre for russiske substantivers grammatiske træk, således at disse tilsammen tegner et semantisk netværk, som yderligere får beskrivelsen af russiske verber og nominer til at gå op i en større enhed. Fremstillingen er induktiv, idet den tager udgangspunkt i, hvad der umiddelbart kan udledes af de sproglige data om substantivernes grammatiske kategorier (afsnit 2) og disses domæne (afsnit 3). Efter at have draget en skelnen mellem leksikalsk og morfologisk kodede kategorier (afsnit 4) går jeg over til at redegøre for, hvorledes de grammatiske træk tilforordnes russiske substantiver (afsnit 5). Endelig søger jeg i artiklens centrale afsnit (afsnit 6) at påvise, hvorledes de gennemførte analyser af sproglige data fører frem til opstilling af et enkelt hierarki af grammatikaliserede semantiske træk. Det centrale led i dette hierarki er netop den distinktion, der etablerer en parallel til de russiske verbers leksikalske semantik. Afslutningsvis (afsnit 7) vurderes den anvendte analysemodel i relation til traditionelle metoder.

2. Substantivets former og kategorier

Russisk er som bekendt et fleksivt sprog. Det er derfor naturligt at søge information om de russiske substantiver i deres deklination. Denne kan i simplificeret form illustreres med følgende paradigme, der rummer fleksiverne (i fonematisk transskription) til de angivne eksempler:

	1. dekl. Mask.	1. dekl. Mask.	1. dekl. Neut.	1. dekl. Neut.	2. dekl.	2. dekl.	3. dekl.	3. dekl.
	/stud,ent/ 'student'	/dub/ 'eg'	/čudo- višč,o/ 'uhyre'	/v,in=o/ 'vin'	/s,estr=a/ 'søster'	/škol=a/ 'skole'	/vošč/ 'lus'	/noč/ 'nat'
Sing								
N	=Ø	=Ø	=o	=o	=a	=a	=Ø	=Ø
A	=a	=Ø	=o	=o	=u	=u	=Ø	=Ø
G	=a	=a	=a	=a	=i	=i	=i	=i
D	=u	=u	=u	=u	=e	=e	=i	=i
I	=om	=om	=om	=om	=oj	=oj	=ju	=ju
L	=e	=e	=e	=e	=e	=e	=i	=i
Plur								
N	=i	=i	=a	=a	=i	=i	=i	=i
A	=ov	=i	=Ø	=a	=Ø	=i	=ej	=i
G	=ov	=ov	=Ø	=Ø	=Ø	=Ø	=ej	=ej
D	=am	=am	=am	=am	=am	=am	=am	=am
I	=am,i	=am,i	=am,i	=am,i	=am,i	=am,i	=am,i	=am,i
L	=ax	=ax	=ax	=ax	=ax	=ax	=ax	=ax

Af dette paradigme fremgår det umiddelbart, at der på grundlag af en traditionel strukturalistisk analyse kan udskilles en numerus- og en kasuskategori på russisk. Russiske substantiver er endvidere kendetegnet ved en genuskategori, der dog først afspejler sig entydigt i de kongruerende leds form, ligesom det er tilfældet i mange beslægtede sprog.

Hertil kommer distinktionen animatum-inanimatum (herefter animatum-kategorien eller blot animatum/inanimatum). Den beskrives traditionelt på følgende måde: Substantiver, der benævner levende væsner (herunder menes i alt væsentligt mennesker og dyr), har en akkusativform, der er identisk med deres genitivform; alle andre substantiver har en akkusativform, der er identisk med deres nominativform. Dette gælder vel at mærke kun i pluralis (for alle substantiver) samt i singularis for substantiver af 1. deklination, maskulinum (markeret med halvfede

typer i skemaet) (Wade 1992: 47-50; Isačenko 1975: 59; Miloslavskij 1987: 156, 162, 166; Mathiassen 1990: 17-19; Christensen 1992: 19-20). I ældre grammatikker, der tager udstrakt hensyn til sproghistoriske forhold og ikke iagttager senere tiders krav om en skarp skelnen mellem synkroni og diakroni, kan man finde den fortolkning, at animate substantiver simpelthen står i genitiv i de tilfælde, hvor andre substantiver står i akkusativ (Pedersen 1916: 125).

Mens genus, numerus og kasus almindeligvis fremstilles som grammatiske kategorier, har der været mere uklarhed omkring animatumkategorien. De fleste forfattere tildeler denne en mere perifer rolle end de tre nævnte „fuldgyldige“ grammatiske kategorier (Ickovič 1982: 86-87). Dette gælder ikke blot praktiske grammatikker og andre lærebøger som de ovennævnte, men også nyere teoretiske værker. Således anerkender den russiske Akademigrammatik (Švedova 1980,I: 464) ikke animatum-inanimatum som en egentlig grammatisk kategori (i Akademigrammatikkens terminologi: „morfologisk kategori“). Man hæfter sig ved, at kun ved en afgrænset del af substantiverne markeres denne distinktion i singularis. Der er således masser af former, selv akkusativformer, hvor forskellen ikke markeres overhovedet. Corbett og Fraser giver udtryk for et lignende synspunkt, idet de i deres omfattende arbejder om genus og beslægtede spørgsmål beskriver den russiske animatumkategori som en undergenus („subgender“) (Corbett 1991: 165-168; Corbett & Fraser 1993: 129-132; Fraser & Corbett 1995; se endvidere Klenin 1983: 118). Herved tildeler de ikke blot animatum/inanimatum en noget perifer status men antyder også, at animatumkategorien skal fortolkes som afhængig af genus. Andre nyere fremstillinger synes dog at opfatte animatum-inanimatum som en distinktion på linie med substantivets øvrige grammatiske kategorier (Ickovič 1980; Švedova & Lopatin 1989: 155-157).

Udover den lejlighedsvis sammenkædning af genus og animatum/inanimatum møder man i litteraturen ingen forsøg på at argumentere for en semantisk sammenhæng mellem de omtalte kategorier. Hver kategoris semantik beskrives for sig, uden klar reference til de øvrige kategorier. I forbindelse med kasus medtager de fleste grammatikforfattere et længere afsnit om *kasusbrug*. Essensen af et sådant afsnit må naturligvis være syntaktisk. Alligevel indgår det traditionelt i fremstil-

lingen af den nominale morfologi og genoptages ikke systematisk under syntaksen.

3. Kategoriernes domæne

Inden vi går over til kategoriernes semantik, må vi overveje, hvad de sproglige data fortæller os om hver enkelt kategori og dens domæne. Som nævnt har animatumkategorien ofte været behandlet som et om ikke perifert så dog sekundært fænomen. Dette er blevet begrundet med en henvisning til, at kategorien kun kommer formelt til udtryk gennem valg af fleksiv inden for akkusativ – og her endog kun i forbindelse med en enkelt gruppe substantiver i singularis. På samme måde er genus undertiden blevet beskrevet som neutraliseret i pluralis, hvor genusværdien ikke afspejles morfologisk (Isačenko 1975: 57). Mens nemlig substantivets genus i singularis finder sit formelle udtryk i, at der ved kongruerende led skelnes mellem en maskulinum-, femininum- og neutrumform, har kongruerende led kun én pluralisform for hver kasus i russisk.

Disse beskrivelser er naturligvis helt korrekte set ud fra en snæver analyse af ordformerne, som de fungerer inden for sætningen. Imidlertid tegner der sig et noget andet billede, så snart man udvider perspektivet til diskursen. Det er så forholdsvis enkelt at påvise, at den manglende formelle afspejling af genus og animatum/inanimatum ikke har baggrund i en udviskning af genus- og animatumværdien i sprogudøverens bevidsthed. Lad os se på nogle eksempler med substantiver i singularis af 2. deklination, hvor animatum/inanimatum ikke afspejles formelt (jf. ovenstående paradigme):

- (1) **Eta devuška** okazalas' bezulybčivoj.
'Denne pige viste-sig-at-være uden-smil'

Takix_{Pl,Acc=Gen} i xmel'nye mužiki obxodjat.
'Sådanne selv berusede karle går-udenom'

- (2) **Pesnja**, kotoruju pela babuška, byla pečal'naja.
'Sangen, som sang bedstemor, var sørgelig'

Takie_{Pl,Acc=Nom} ja tože ljublju pet'.
'Sådanne jeg også elsker at-synge'

Som vi ser, afspejles de to fremhævede substantivers værdi af animatum, hhv. inanimatum ved, at denne går i arv til anaforiske udtryk i den efterfølgende kontekst. Da en sådan afspejling via anaforiske udtryk ligger som et potentiale i enhver tekst, må vi antage, at hver gang man anvender et substantiv, lagres der en animatumværdi i sprogdøvernes bevidsthed som et træk ved den benævnte enhed. For sprogdøveren udløser enhver forekomst af et substantiv lagring af en animatumværdi. Der er således tale om en kategori, der fra et mentalt synspunkt altid er nærværende, og som altid er den samme ved samme substantiv, uafhængigt af dets form; m.a.o. en grammatisk kategori, der kendetegner substantivet som ordklasse.

Samme argumentation kan gennemføres i relation til genus, der som nævnt undertiden behandles som neutraliseret i pluralis:

- (3) **Pered Sergeem** ležalo neskol'ko **belyx blankov**.
'Foran Sergej lå (der) nogle hvide blanketter'

On pridvinul k sebe **odin**_{Masc,Sing,Acc=Nom} iz nix.
'Han trak til sig en af dem'

Igen optræder i den efterfølgende kontekst et anaforisk udtryk, der formelt er markeret som maskulinum. Anaforen må have arvet dette træk fra antecedenten, hvor det følgelig må være lagret, selv om antecedenten i kraft af sin pluralisform ikke formelt afspejler nogen gen-

usværdi (smlg. en tilsvarende analyse i Zaliznjak 1964: 31; 1967: 71-72; Weiss 1993: 75ff).

Vi kan således konkludere, at genus og animatum/inanimatum – ligesom numerus og kasus – knytter sig til enhver forekomst af et russisk substantiv og derfor alle må betragtes som grammatiske kategorier. Det skal understreges, at der heri ligger en mindre omfortolkning af begrebet „grammatisk kategori“ i forhold til traditionen. I strukturalistiske beskrivelser af russisk har man haft tendens til at begrænse en grammatisk kategoris domæne til de ordformer, hvor kategorien afspejles gennem et obligatorisk valg – heraf ovennævnte fortolkning af animatum/inanimatum som en kategori af sekundær status. Med den her anvendte analyse har vi ændret dette kriterium. En grammatisk kategoris domæne bliver herefter afgrænset til de ordformer (eller andre udtryksstrukturer), hvor den pågældende distinktion har realitet for sprogudøveren.

4. Leksikalsk og morfologisk kodede kategorier

Der er imidlertid en anden væsentlig forskel mellem på den ene side genus og animatum/inanimatum og på den anden side numerus og kasus. Genus og animatum/inanimatum er *leksikalsk kodede*; de er knyttet til substantivet som leksem og kan betragtes som inhærente træk ved dets stamme. De kan derfor heller ikke manifestere sig som fleksive kategorier ved substantiverne. Det kan til gengæld kasus og numerus, som således er *morfologisk kodede*. Kasus- og numerusværdien knytter sig således ikke til leksemet, men alene til den specifikke ordform.

5. Tilforordning af grammatiske værdier

Denne skelnen mellem leksikalsk kodede og morfologisk kodede kategorier er væsentlig for næste trin i formanalysen. Dette trin skal besvare spørgsmålet: Hvor kommer de grammatisk-kategorielle træk fra? Siden de er obligatoriske, må der eksistere nogle regler for, hvordan de tilforordnes. Som Corbett (1991: 7) har anført, må man antage, at når sprogudøvere er i stand til at huske f.eks. genusværdien af stort set alle sprogets substantiver, må det snarere skyldes et sæt af systematiske regler end memorering af genusværdien for hvert enkelt substantiv.

Genus i russisk har altid været beskrevet som snævert sammenhængende med deklination. Det har imidlertid været uklart, om genus afhang af deklinationsklasse, eller det omvendte gjorde sig gældende (Corbett 1982: 223-26). Dette skyldes til dels, at det produktive tilforordnings-system for genus, som låneord og andre neologismer obligatorisk må følge, sløres af visse uproduktive tilforordningsmekanismer. Tager man hensyn til denne faktor, viser det sig, at der kan opstilles et undtagelsesfrit sæt af regler, hvorefter substantiverne får tilforordnet deres genus. Denne ide er især blevet udviklet af Corbett (1991: 7), der med udgangspunkt i materiale fra et stort antal sprog af vidt forskellig type gør sig til talsmand for det synspunkt, at genus generelt er forudsigelig og altid har en semantisk kerne – selv om også formelle træk kan have en betydelig indflydelse på tilforordningen. Fraser & Corbett (1995) og Corbett (under udgivelse) har i relation til russisk endvidere foreslået tilforordningsregler for animatum/inanimatum og deklinationsklasse.

Jeg vil nedenfor opstille tilforordningsregler for deklinationsklasse, animatum/inanimatum, genus og numerus. Disse er i høj grad blevet til under indflydelse af de omtalte værker, men adskiller sig fra Corbetts system på væsentlige punkter, herunder:

- Reglerne beskrives i højere grad som formende et hierarki; m.a.o. er reglerne indrettet på at skulle appliceres i en bestemt rækkefølge, ikke blot inden for hver af de fire undersøgte grammatiske distinktioner, men også på tværs af dem.
- I kraft af reglernes hierarkiske ordning er der ikke redundans i systemet. Man undgår hermed den situation, der forekommer hos Corbett (1991: 34-36), at tilforordningen af genus for et og samme substantiv først gennemføres ifølge et sæt af 'semantiske regler' og dernæst gentages under et separat sæt af 'formelle regler'.
- Hvor det er påkrævet, skelnes der skarpt mellem produktive og uproduktive mekanismer. Herunder lægges der vægt på at påvise entydigheden i de produktive regelsæt, idet netop disse afspejler tilforordnings-systemets mentale realitet.

Regelsættene er baseret på den traditionelle skelnen mellem tre deklinationsklasser (I, II og III), svarende til ovenstående paradigme, suppleret med en særskilt klasse for de indeklinable substantiver (INDECL). De to

animatumværdier noteres ANIM og INANIM; de tre genusværdier noteres MASC, FEM og NEUT; indrykningerne markerer trin i regelhierarkiet.

5.1 Tilforordning af deklinationsklasse (I, II, III, INDECL)

(i) Det genuine russiske leksikon, herunder etablerede suffikser: Det uproductive system (hvor resultatet af tilforordningen er delvist uforudsigeligt):

Nsg /=Ø/ → I eller III

Nsg /=a/ → II

Nsg /=o/ → I

(ii) Substantiver af fremmed oprindelse og andre neologismer: Det produktive system:

Nsg på /-a/ → II (/=-a/ bliver fleksiv i Nsg)

Andet:

Menneske: Hunkøn → INDECL

Andet:

Nsg på /-C/ → I (/=-C/ bliver stammeudlydende)

Andet: → INDECL

5.2 Tilforordning af animatum/inanimatum

Individ:

Bevægelig ved egen kraft og initiativ → ANIM

Andet → INANIM

Andet → INANIM

5.3 Tilforordning af genus

Menneske:

Hunkøn → FEM

Andet → MASC

Andet:

Deklinabel (dvs. tilhørende deklinationsklasse I, II eller III):

Suffix /-išk/=, /-išč,/= m.fl.: → Samme genus som hyperonym

Andet:

Kompositum → Samme genus som hyperonym

Andet:

Deklinationsklasse I:

Nsg /=Ø/ → MASC

Nsg /=o/ → NEUT

Deklinationsklasse II → FEM

Deklinationsklasse III:

Isg /=ju/ → FEM

Isg /=om/ → NEUT (/put'/: MASC)

INDECL:

ANIM → MASC

Andet:

Akronym (initialord) → Samme genus som hyperonym

Låneord, der associeres til russisk hyperonym → Samme genus som hyperonym

Andet → NEUT (/kof,e/: MASC)

5.4 Eksempler

De opstillede regler er undtagelsesfrie og kan alle belægges med eksempler. Specielt kan man ved hjælp af låneord påvise deres produktivitet. Da en dækkende dokumentation og eksemplificering ikke kan gennemføres her, vil vi indskrænke os til at se på nogle enkelte eksemplers vej gennem tilforordningssystemet:

/komp,ut,er/ 'computer'

Deklinationsklasse – det produktive system:

Ikke: Nsg på /-a/ →

Ikke: Menneske: Hunkøn →

Nsg på /-C/ → Deklinationsklasse I med stammen /komp,ut,er/=

Animatum/inanimatum:

Individ →

Ikke: Bevægelig ved egen kraft og initiativ → INANIM

Genus:

Ikke: Menneske →

Deklinabel →

Ikke: suffix /-išk/=, /-išč,/= →

Ikke: Kompositum

Deklinationsklasse I →

Nsg /=Ø/ → MASC

/bas-išč,=o/ 'stor bas(stemme)' – afledt ved suffigering af /bas/ 'bas (stemme)'

Deklinationsklasse – det uproduktive system (idet suffixet er genuint russisk):

Nsg /=o/ → Deklinationsklasse I

Animatum/inanimatum:

Individ →

Ikke: Bevægelig ved egen kraft og initiativ → INANIM

Genus:

Ikke: Menneske →

Deklinabel →

Suffix /-išk/=, /-išč,/= →

Samme genus som hyperonym: /bas/ → MASC

/k,enguru/ 'kænguru'

Deklinationsklasse – det produktive system:

Ikke: Nsg på /-a/ →

Ikke: Menneske: Hunkøn →

Ikke: Nsg på /-C/ → INDECL

Animatum/inanimatum:

Individ →

Bevægelig ved egen kraft og initiativ → ANIM

Genus:

Ikke: Menneske →

INDECL →

ANIM → MASC

/p,enal,t,i/ 'straffespark'

Deklinationsklasse – det produktive system:

Ikke: Nsg på /-a/ →

Ikke: Menneske: Hunkøn →

Ikke: Nsg på /-C/ → INDECL

Animatum/inanimatum:

Individ →

Ikke: Bevægelig ved egen kraft og initiativ → INANIM

Genus:

Ikke: Menneske →

INDECL →

Ikke: ANIM →

enten: Låneord, der associeres med hyperonym /štraf/ → MASC

eller: Andet → NEUT

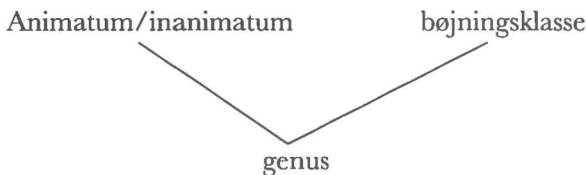
Som det fremgår af sidste eksempel, kan man ud fra denne fremstilling af tilforordningsproceduren også forklare de tilfælde, hvor et substantiv kan have to forskellige genera. Dette forekommer regelmæssigt under nærmere definerede forhold, bl.a. i forbindelse med de substantiver, hvis genustilforordning traditionelt har været beskrevet som udtryk for en konkurrence mellem genus og sexus (Klenin 1983: 116; Doleschal 1992: 128-29). Modellen tager endvidere højde for, at sexusdifferentiering kommer ind som et kriterium af høj prioritet ved genustilforordningen, og at det i denne sammenhæng er trækket *hunkøn* der er markeret (Mučnik 1971: 183, Janko-Trinickaja 1968: 207). Det ser endvidere ud til, at man med udgangspunkt i tilforordningssystemet vil kunne

redegøre for den associative sammenhæng mellem deklinationsklasse og genus samt forhold omkring genusvariation og deres effekt i talesproget (Zemskaja 1983: 108-11). Det er derfor tilsyneladende udtryk for en undervurdering af genuskategoriens semantiske potentiale, når man i russisk lingvistik finder det ret udbredte synspunkt (Hubenschmid 1993: 47, incl. referencer), at genus grundlæggende er et asemantisk, rent formelt fænomen, der via kongruens tjener til at sikre den korrekte forståelse af den syntaktiske konstruktion. Det vil her føre for vidt at komme nærmere ind på dette spørgsmål. Vi vil straks gå et skridt videre og søge frem mod en dybere fortolkning af de præsenterede regelsæt.

6. Semantikken bag tilforordningsreglerne

Hvad fortæller tilforordningsreglerne os om russiske substantiver fra et mere overordnet synspunkt? For det første er det umiddelbart klart, at regelsættene er hierarkisk ordnede, idet tilforordningsreglerne for genus til dels tager udgangspunkt i bøjningsklasse og animatumværdi. De nævnte træk tilforordnes således i en bestemt rækkefølge; først bøjningsklasse og animatumværdi parallelt og uafhængigt af hinanden; dernæst genus under indflydelse af bl.a. bøjningsklasse og animatumværdi. Tilforordningshierarkiet ser med andre ord således ud:

Skema 1

For det andet observerer man, at mens bøjningsklasse og genus tilforordnes ud fra et blandet sæt af formelle og semantiske kriterier, tilforordnes animatum/inanimatum ud fra et enkelt rent semantisk kriterium.

Med hensyn til semantiske kriterier står det i øvrigt klart, at de spiller en rolle ved tilforordningen af alle tre træk. Det ser endvidere ud til, at

identiske eller beslægtede semantiske træk går igen forskellige steder i reglerne. Det er derfor oplagt at se nærmere på den indbyrdes relation mellem de semantiske træk. Dette vil vi vende tilbage til, efter at vi har behandlet spørgsmålet om tilforordning af numerus.

6.1 Tilforordning af numerus

Individ:

Mere end én —> PLUR

Andet —> SING

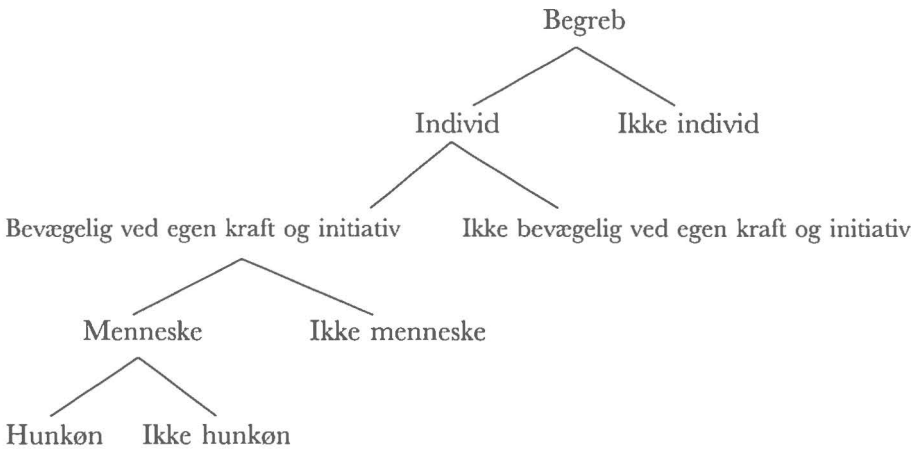
Andet —> SING

Undtagelse: *Pluralis tantum*

Dette enkle regelsæt taler for sig selv. Hvad der er mere interessant i denne sammenhæng er, at vi med tilforordningen af numerus overskrider en grænse. Sålænge vi talte om bøjningsklasse, animatum/inanimatum og genus, holdt vi os inden for den semantik, der er konstant ved substantivet som leksem. Den påvirkes med andre ord ikke af, hvordan substantivet deklineres og anvendes i diskursen, og må derfor knytte sig til det *begreb*, substantivet som leksem benævner. Ved næste trin, tilforordningen af en numerusværdi, etableres der derimod en *entitet* på baggrund af det givne *begreb*. Ved overgangen fra *begreb* til *entitet* går vi fra benævnelse af en type til benævnelse af et medlem af det givne diskursunivers. Med tilforordningen af numerus etablerer vi netop en *entitet*, der kan dukke op gentagne gange i samme diskurs – og identificeres bl.a. i kraft af den gentagne numerusmarkering. Som vi så i eksemplerne (1)-(3) ovenfor, var det her netop et skift i numerus, der skabte en ny *entitet* på baggrund af samme *begreb*. At den nye *entitet* her etableredes på basis af samme *begreb*, signaleredes ved opretholdelse af animatum- og genusværdi.

6.2 Et hierarki af semantiske træk

Vi vil nu vende tilbage til de semantiske træk, der dukker op på forskellige trin i tilforordningsproceduren. Når man tager hensyn til, hvordan de relaterer sig til hinanden, kan man opstille følgende hierarki:

Det er velbegrunderet at sætte *begreb* øverst, fordi hierarkiet som helhed rummer netop de træk, som kommer til udtryk gennem grammatiske karakteristika (bøjningsklasse, animatum/inanimatum, genus), der kendetegner det begrebsetablerende leksem. Vi har således afdækket et sæt tilforordningsregler for substantivets bøjningsklasse og grammatiske kategorier (med undtagelse af kasus) samt et hierarki af relevante semantiske distinktioner. Vi skal nu overveje, hvilken semantisk distinktion der er den centrale og primære i systemet.

Skemaet over semantiske træk (skema 2) synes at tilsige, at *individ / ikke individ* må være den overordnede distinktion. Tilforordningsreglerne siger imidlertid noget andet. I proceduren for tilforordning af grammatiske værdier er det åbenlyst trækket *bevægelig ved egen kraft og initiativ / ikke bevægelig ved egen kraft og initiativ* der er det primære. Første led i proceduren er nemlig den parallelle tilforordning af animatum/inanimatum, hvor det nævnte træk er enerådende, og bøjningsklasse, der primært er formelt determineret, men som dog involverer et kombineret semantisk træk, *menneske: hunkøn*, der præsupponerer *bevægelig ved egen kraft og initiativ*.

Skema 2 afspejler således ikke de enkelte træks prominens i tilforordningsproceduren, men derimod alene hvilke træk der præsuppo-

nerer hinanden. F.eks. er det kun relevant at skelne mellem *bevægelig ved egen kraft og initiativ* og *ikke bevægelig ved egen kraft og initiativ* i forbindelse med de substantiver, der benævner *individer*. Substantiver, der prototypisk benævner *ikke-individer*, er i overensstemmelse med tilforordningsreglerne alle inanimata. Derfor er substantiver som */narod/* 'folk' og */stado/* 'hjord, dyreflok' inanimata. Ganske vist benævner de hhv. mennesker og dyr, men de er ikke karakteriseret ved trækkene *menneske* og/eller *bevægelig ved egen kraft og initiativ*, selv om man umiddelbart ville forvente dette. Sagen er nemlig, at disse træk ved russiske substantiver skal fortolkes som præsupponerende *individ*.

Vi kan således konkludere, at trækket *bevægelig ved egen kraft og initiativ / ikke bevægelig ved egen kraft og initiativ* er ansvarlig for det første og dermed overordnede trin i den grammatisk-leksikalske klassifikation af russiske substantiver. Der er her en åbenlys parallel til de russiske verber, hvor den overordnede skelnen mellem aktivitets-, tilstands- og handlingsverber – den skelnen, som danner grundlag for aspektsystemet – baserer sig på distinktionen *aktivitet / tilstand* (Durst-Andersen 1992: 53ff). Lad os se nærmere på denne distinktion.

Forskellen mellem en tilstand og en aktivitet er udledt af en distinktion, der er central for visuel perception, nemlig forskellen mellem et stabilt og et ustabil billede. Som bekendt består ethvert billede, som det opfattes af det menneskelige øje, af en figur og en grund. Mens figuren i et ustabil billede er i bevægelse i relation til grunden, indtager figuren i et stabilt billede en fast position i forhold til grunden. Verber som *sidde* og *stå* er tilstandverber, idet de benævner en situation, der kan præsenteres som et stabilt billede. Verber som *gå* og *arbejde* er aktivitetsverber, idet de benævner en situation, der kan præsenteres som et ustabil billede.

Vender vi os nu til de russiske substantiver, viser den gennemførte analyse af tilforordningsproceduren, at de som leksemer betragtet falder i to overordnede klasser. Den ene klasse omfatter de substantiver, der benævner begreber (i den her anvendte tekniske betydning), som har den egenskab at kunne udfylde rollen som figur i et ustabil billede; med andre ord begreber, der er karakteriseret ved begge trækkene *individ* og

bevægelig ved egen kraft og initiativ. Den anden klasse omfatter alle øvrige substantiver.

Parallellen mellem verbernes og substantivernes overordnede klassifikation er ikke fuldkommen. Et ustabil billede, der benævnes af et aktivt verbum, kan udmærket rumme en figur, hvis bevægelse ikke nødvendigvis foregår både på eget initiativ og ved egen kraft. Imidlertid må man fastslå, at hvad der er grammatikaliseret ved de russiske substantiver er den prototypiske forestilling om figuren i det ustabile billede. Denne prototypiske figur er et individ med en bevidsthed, der sætter individet i stand til at tage initiativ til en bevægelse og gennemføre denne. Et sådant individ kan naturligvis også fungere som figur i et stabilt billede (af f.eks. et liggende dyr), benævnt af et tilstandsverbum, men det er netop *evnen* til at bevæge sig ved egen kraft og initiativ der er afgørende for den distinktion, der er grammatikaliseret i form af animatumkategorien (klassifikationen af substantiver i animata og inanimata).

Denne tolkning kaster nyt lys over animatumkategoriens grænsetilfælde, dvs. substantiver, der kan anvendes som både animata og inanimata. Såvel hyppigt omtalte grænsetilfælde (f.eks. /m,ikrob/ 'mikrobe', /bakt,er,ija/ 'bakterie', /kukla/ 'dukke') (Dimitrova 1994: 90) som de af lingvister mere upåagtede (f.eks. /od,inočka/ 'ener', /mordaška/ '(rart) ansigt') lader sig forklare som udtryk for, at de benævnte individer af forskellige årsager snart lader sig fortolke som bevægelige ved egen kraft og initiativ, snart udelukker en sådan fortolkning. Vi skal her nøjes med at konstatere dette forhold og undlade at illustrere det med yderligere leksikalsk materiale.

Den omtalte parallel mellem verbernes og substantivernes semantiske grundlag er ikke tilfældig. Den bekræfter forestillingen om russisk som et virkelighedsbaseret sprog, altså et sprog, hvor grammatiske og leksikalske distinktioner primært baserer sig på prototypiske billeder af virkeligheden (Durst-Andersen 1993-94). Både verber og substantiver, de to grundlæggende ordklasser i russisk, har en semantik og en overordnet klassifikation, der er skåret over denne læst.

7. Principper for beskrivelsen

Jeg vil slutte med at overveje aspekter af den anvendte metode og dermed principperne for beskrivelse af nominets grammatiske kategorier.

De fleste hidtidige fremstillinger af russisk grammatik tager på en eller anden måde udgangspunkt i et traditionelt, strukturalistisk inspireret synspunkt. Analysen er baseret på konkrete sproglige data, og den udtrykte eller underforståede målsætning er at nå frem til den mest hensigtsmæssige forklaring af data, som de foreligger i skrevet eller talt form. Denne målsætning medfører, at man må lægge særlig vægt på det formelt (morfologisk og syntaktisk) markerede, hvilket fører til forestillinger om lejlighedsvis neutralisering af distinktioner, der kun markeres i et begrænset antal bøjningsformer eller syntaktiske konstruktioner.

Den analyse, jeg her har gennemført, tager i lige så høj grad sit udgangspunkt i de sproglige data, men problemstillingen er drejet i en anden retning. Det spørgsmål, som her søges besvaret, kunne lyde: Hvilke mentale strukturer, kategorier og modeller må man forudsætte, for at sprogudøverne kan producere data, som de foreligger i skrevet eller talt form? Med andre ord: Hvad ligger der for sprogudøveren i f.eks. en ordform eller en konstruktion? Denne drejning af problemstillingen medfører, at man ikke alene må interessere sig for det, der er morfologisk/syntaktisk markeret, men også for det, der markeres i diskursen (reelt eller potentielt). Endvidere medfører det, at man må interessere sig for, hvordan strukturer og kategorier etableres og repræsenteres mentalt. Spørgsmålet om tilforordningregler for grammatiske træk og det dermed forbundne spørgsmål om produktivitet bliver da centralt. Også i denne sammenhæng tager analysen udgangspunkt i data, og de afdækkede mønstre danner udgangspunkt for slutninger om den underliggende semantik. Man bemærker f.eks., at den nyformulerede problemstilling var en forudsætning for, at animatum/inanimatum kunne afdækkes som eksponent for den primære semantiske distinktion ved russiske substantiver, og dermed en forudsætning for at udpege forskellen mellem animata og inanimata som udtryk for den overordnede klassifikation af substantiverne.

Henvisninger

- Christensen, Annie. 1992. *Russisk grammatik*. Aarhus: Akademisk Forlag.
- Corbett, Greville G. 1982. Gender in Russian: An account of gender specification and its relationship to declension. *Russian Linguistics* 6, No. 2. 197-232.
- . 1988. Gender in Slavonic from the standpoint of a general typology of gender systems. *The Slavonic and East European Review* 66. 1-20.
- . 1991. *Gender*. Cambridge: Cambridge University Press.
- Corbett, Greville G. & Norman M. Fraser. 1993. Network morphology: A DATR account of Russian nominal inflection. *Journal of Linguistics* 29. 113-142.
- . (under udgivelse). Default genders.
- Dimitrova, Stefana. 1994. *Isključenija v ruskom jazyke*. Columbus, Ohio: Slavica.
- Doleschal, Ursula. 1992. Genus und (Ko)Referenz. Tilmann Reuther (red). *Slavistische Linguistik 1991*. München: Verlag Otto Sagner. 123-135.
- Durst-Andersen, Per. 1992. *Mental grammar and related issues*. Columbus, Ohio: Slavica.
- . 1993-94. Sproglige supertyper. *Sprint*. 1993/2 (Del 1), 1994/1 (Del 2).
- Fraser, Norman M. & Greville G. Corbett. 1995. Gender, animacy, and declensional class assignment: a unified account for Russian. Geert Booij & Jaap van Marle (red). *Yearbook of Morphology 1994*. Dordrecht: Kluwer. 123-50.
- Hubenschmid, Markus. 1993. *Genus und Kasus der russischen Substantive*. München: Verlag Otto Sagner.
- Ickovič, Viktor A. 1980. Suščestvitel'nye oduševlennye i neoduševlennye v sovremennom ruskom jazyke (norma i tendencija). *Voprosy jazykoznanija* 4. 84-96.
- . 1982. *Očerki sintaksičeskoj normy*. Moskva: Nauka.
- Isačenko, Alexander V. 1975. *Die russische Sprache der Gegenwart*. München: Max Hueber Verlag.
- Janko-Trinickaja, Nadija A. 1968. Izmenenija v značenijach derivacionnyh affiksov. M. V. Panova (red). *Slovoobrazovanie sovremennogo ruskogo literaturnogo jazyka*. Moskva: Nauka.
- Klenin, Emily. 1983. *Animacy in Russian. A new interpretation*. Columbus, Ohio: Slavica.
- Mathiassen, Terje. 1990. *Russisk grammatikk*. Oslo: Universitetsforlaget.

- Miloslavskij, Igor' G. 1987. *Kratkaja praktičeskaja grammatika russkogo jazyka*. Moskva: Russkij jazyk.
- Mučnik, Iosif P. 1971. *Grammatičeskie kategorii glagola i imeni v sovremennom russkom literaturnom jazyke*. Moskva: Nauka.
- Pedersen, Holger. 1916. *Russisk Grammatik*. København: G. E. C. Gad.
- Švedova, Natalija Ju. (red.) 1980. *Russkaja grammatika I-II*. Moskva: Nauka.
- Švedova, Natalija Ju. & Vladimir V. Lopatin (red). 1989. *Kratkaja russkaja grammatika*. Moskva: Russkij jazyk.
- Wade, Terence. 1992. *A comprehensive Russian grammar*. Oxford: Blackwell.
- Weiss, Daniel. 1993. How many sexes are there? (Reflections on natural grammatical gender in contemporary Polish and Russian). Gerd Hentschel & Roman Laskowski (red). *Studies in Polish morphology and syntax*. München: Verlag Otto Sagner. 71-105.
- Zaliznjak, Andrej A. 1964. K voprosu o grammatičeskix kategorijach roda i oduševlennosti v sovremennom jazyke. *Voprosy jazykoznanija* 4. 25-40.
- Zaliznjak, Andrej A. 1967. *Russkoe imennoe slovoizmenenie*. Moskva: Nauka.
- Zemskaja, Elena A. (red). 1983. *Russkaja razgovornaja reč'. Fonetika, morfologija, leksika, Žest*. Moskva: Nauka.